

NESTOR- ISKINDER'İN KONSTANTİNOPOLİS HİKÂYESİ ve ONUN SLAVLAR ARASINDA AKİBETİ

MICHEL DE DOBBELEER*

“Konstantinopolis”in 1453’te nihai düşüşüne dair sayısız Hristiyan beyan yahut takrirleri arasında bir Rus görgü tanığı (?) Nestor-Iskinder’in tasviri özel bir yer işgal eder, çünkü müellifinin kısmen Türkleşmiş olduğu söylenir. *Konstantinopolis Hikâyesi (Povest’ o Tsar’grade)* başlığını taşıyan ve Nestor-Iskinder’e izafe edilen bu rivayetin nasıl ortaya çıktığı hususunda muhtelif faraziyeler mevcuttur. Günümüzde bunun değişik versiyonlarından ancak birinde müellifin (ya da bir derleyicinin?) ismine rastlanır ve bu da “Iskinder versiyonu” diye tanımlanır. Bu metnin ancak sonundaki bir tür hatime yahut son deyiş içinde müellifin isminin Nestor-Iskinder olduğu açıklanır. Bu zat, güney Rusya’da yağmacılık yapan Osmanlı Türkleri tarafından bir çocukken yakalanıp tutsak edilmiş ve bunun dışında başka bir vasfı bilinmeyen (Belo veya Beyaz) bir Rustur. Onun sultanın yeniçeri ordusuna mensup olduğuna dair herhangi bir delil veya emare mevcut değildir. Fakat o son deyişten, Bizans başkentinin neredeyse fasılasız devam eden hücumlara umutsuzca karşı koymaya çalıştığı çalkantılı haftalar esnasında, Osmanlı ordugâhının bir yerinden bir yolunu bulup kaçmayı başardığını biliyoruz. O bize muhasaranın geri kalanı ile 29 Mayıs 1453’te şehrin ele

geçirilişine, Hristiyan savunucuların saflarından tanıklık ettiğini söyler. Kendi gözleriyle gördükleri ve daha sonra başkalarından duyduklarına dayanarak tarihî hadiseler hakkında bir takrir yahut tasvir kaleme alır fakat bunun bugün bizim Iskinder versiyonunda okuma imkânına sahip olduğumuz metine ne ölçüde benzerlik arz ettiğini bulup çıkarmak imkânsızdır.

Muhtevası bakımından *Konstantinopolis Hikâyesi*, uzun başlığından da anlaşılabilir üzere daha çok gayrimütecanis bir eserdir: *Kuruluşu ve 1453’te Türkler Tarafından Ele Geçirilişi Hakkında Konstantinopolis’in Hikâyesi*. Birbirinden açık seçik ayrılabilir üç bölümünden ilki şehrin, ismini veren İmparator Konstantinos tarafından MS 330’da (yeniden) kuruluşunu tasvir eder. Çok daha uzun ve daha renkli bir anlatıma sahip olan ikinci bölümü nihayetinde şehrin düşmesiyle sonuçlanmış olan 1453 baharındaki hücumlar silsilesini ele alır. Burada yazılmış olanların büyük bölümü son Bizans İmparatoru XI. Konstantinos’un yaptıklarına ayrılmıştır. İmparator, bu bölümde sürekli olarak doğrudan konuşur ve ekseriya kilise ileri gelenleri, bilhassa tarihen namevcut bir patrik ile tedirgin bir muhavere ve müşavere hâlinindedir. Ara sıra imparatorun kendisi de arenaya girer ve bu bazı destansı sahnelerle neticelenir. Ne var ki, metinde başından itibaren hadiselerin ne şekilde sonuçlanacağına dair hiçbir kuşku yoktur: Birçok günahı sebebiyle Konstantinopolis’in düşmesi mukadderdir ve umut içerisinde beklenen Cenevizli paralı askerler ve komutanları Giovanni Giustiniani’nin yetişmesi de şehri kurtaramayacaktır. Giustiniani yaralanır (ki bu tarihen doğrudur) ve imparator (ki tarihen kaderi belirsizdir) gerçek bir din

şehidi olarak savaşta can verir. Nihayetinde Osmanlı askerlerinin fethedilmiş surları içerisinde şehri yakıp yıktıklarını görürüz. Giovanni Giustiniani (metinde *Zustuneia*) ile eserin aşikâr kahramanı İmparator Konstantinos’tan başka Fatih Sultan Mehmed (*Magumet*) de ana karakterlerden biridir. Takrir yahut tasvir alenen bir Hristiyanın bakış açısından kaleme alındığı için (dolayısıyla eğer görgü tanığı çocukken İslam’ı kabul etmiş ise kendi arzusu hilafına bütün zaman bir Müslüman olduğu izlenimine kapılırız) sultanın karakteri açık ve belirgin biçimde “düşman”dır. Gerçi metinde Sultan Mehmed lanetlenmiş olmaktan ziyade korku duyulan birisidir ve onun şehre at sırtında girişinin ve Ayasofya Katedrali’ne hayranlığının tasviri şaşırtıcı biçimde hürmetkâranedir. Üçüncü ve keza daha kısa bölümde şehrin üzerindeki Türk hükümrânlığının sonuna dair -o dönemde Bizans’ta dolaşan farklı kehanetlere bağlı olarak karmaşık tahminlerde bulunulur. Günümüz kitap ebadına göre kırk sayfayı aşan takririn bütünü tartışmalı bir hatime veya son deyiş ile sona erer.

Bu hatimeyi ve dolayısıyla “Nestor-Iskinder” ismini ihtiva eden yegâne yazma nüsha (şimdiye dek bulunmuş olan, *Troitse-Sergieva lavra*, nr. 773) XVI. yüzyılın başına kadar geri gider ve Aziz Sergios Teslis Manastırı’ndan (Moskova’nın 90 km kuzeydoğusunda, şimdi burası Rus Devlet Kütüphanesi içindedir) gelir. Nüsha Archimandritës -Ortodoks manastır sistemi içerisinde yüksek bir paye- Leonid Kavelin tarafından keşfedilmiştir. Kavelin buluşunu dünyaya bildirirken müellifin isminin ikinci bölümü “Iskinder”i “Iskander”e dönüştürmüştür (1886). “Iskander” esasen Rusların kulaklarına daha “Doğulu” gelebilir: “Iskandar” Büyük Aleksandros’un Arapça ismiydi -baştaki “Al-” lam-ı tarif olarak

* Gent Üniversitesi

yorumlanmıştır- “İskender” ismi Türkçe ses değişimi kurallarına göre buradan çıkmıştır. Dolayısıyla her ne kadar el yazmasında “Nestor-İskinder” diye yazılıysa da Kavelin’in tercihi kendisini zikreden edebiyat tarihlerinin genellikle “Nestor-İskander” diye söz etmelerine neden olmuştur. Aşıkâr ki görgü tanıklığı kendinden menkul rivayetin nasıl olup da Rusya’da sona ermiş olabileceği yahut da metnin Rusya topraklarına nasıl ve hangi yollarla ulaştığı hususunda birçok spekülasyon mevcuttur. İkincisiyle, “kronografik redaksiyon” diye bilinen metin geleneğinin isimsiz kolu ile ilgili olarak daha fazla bir kesinlik mevcuttur. Mevcut el yazmalarının önemlice bir bölümü (kimi uzmanlar 200 civarında bir rakamdan söz ederler), birçoğu Rusya kroniklerine eklenmiş olan *Konstantinopolis Hikâyesi*’nin az ya da çok benzer bütün versiyonları bu dala aittir.

Hikâyenin Sırp versiyonu da bu geleneğe uzanır: 1585’te Athos Dağı yakınlarında rahip-keşiş Vasilije tarafından tercüme edilmiş (ve bir ölçüde uyarlanmıştır). Bulgar uyarlaması günümüze daha yakın bir tarihe, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına aittir ve aslında ilk Rus matbu basımda (1713) mevcut hâliyle metnin bir tercümesidir. Hikâyenin Bulgarlara ait uyarlaması bir XVI. yüzyıl Rum piskoposu ve muallimi Damascenus Studites’e izafeten *damaskini* diye anılan seçkilerin bir bölümüdür. Bu seçkilerdeki eserlerin birçoğu Bulgar derlemelerinde tercüme edilmiş ve toplanmıştır. Bütün bu versiyonlar da sözü edilen bu kronografi dalına aittir, bunların el yazmalarının (ve ilk baskılarının) tamamı (bir XV. yüzyıl sonu ayırık nüsha hariç) hatimeli yazmaya nazaran daha yakın bir tarihten kalmadır. Bu özel konumu göz önünde bulundurulacak olursa “İskinder” versiyonu bu yüzden dikkat

çekici ve hatta kuşku uyandırıcıdır. Bu hatime yahut son deyiş -hikâyenin bu versiyonuna kendine özgü hüviyetini kazandıran, hatta onu nevi şahsına münhasır hâle getiren metnin bu küçük bölümü- bir düzmecelik ürünü müdür? Kuşkusuz *Konstantinopolis Hikâyesi* başka hiçbir rivayet yahut tasvirde sözü edilmeyen bazı tarihî teferruatlar ihtiva eder. Gerçi bir bütün olarak bakıldığında tarihçiler buna çok fazla bel bağlayamazlar fakat metni böylesine merak uyandırıcı hâle getiren şey tam da onun kendisini bir görgü tanığı beyanı olarak takdim etmesidir. Son on yıllar kuşkusuz bir *hatıra patlamasına* tanık oldu ve sıradan okur için *farazi* (görgü) tanıklığının çoğu zaman en azından tam olarak güvenilir tanıklık kadar etkileyici olduğu ortaya çıktı.

Slav dili ve edebiyatı uzmanları arasında bile *Konstantinopolis Hikâyesi* hâlâ geniş çapta bilinen bir metin değildir. Mamafih (bu kronografik daldan) günümüze ulaşan metinlerin sırf miktarı bile bunun Slavlar arasında yüzyıllar boyunca sahip olduğu öneme işaret eder. Takririn Türk karşıtı mana ve muhtevası Osmanlı İmparatorluğu’na karşı yürüttükleri siyasi propagandanın desteklenmesinde onu Ruslar ve Balkan Slavları için uygun bir vasıtaya dönüştürdü. Nüshanın 1713’teki Rus baskısı Büyük Petro’nun Azak Denizi ve Prut Nehri yakınlarındaki askerî harekât çerçevesinde yayımlandı. Bulgarcaya çevirisi ise elbette Bulgarların bağımsızlık ve sözde “Osmanlı boyunduruğu”ndan kurtulma talepleri ile irtibatlandırılmalıdır. Slavların edebiyat tarihleri içinde bu *Hikâye*, yurtseverlik düşüncesi bakımından zulme uğramış olanların bir tür destanı olarak görülebilir. Bilhassa hikâyenin Konstantinopolis’in nihayetinde bir “sarışın ırk”ın (*rusii rod*, tabir zaman zaman *ruskii rod*, “Rus ırkı”

ifadesine dönüşür) ellerine geçeceği yolunda çeşitli kehanetlere yer veren üçüncü bölümü Ruslar için fevkalade elverişliydi, çünkü bu onların pekiyi bilinen ancak hâlihazırda bir dereceye kadar sorgulanan -İlk (kadim) Roma ve İkinci Roma, Konstantinopolis’ten sonra- “Üçüncü (ve nihai) Roma olarak Moskova nazariyesi”ne hizmet etti. 1453 düşüş tarihlerinden ve edebî-tarihî incelemelerden ayrı olarak, komünist dönemin ardından şimdi, tam da bu tür Rus ulusalcı diskurlar içinde “Nestor-İskinder” ismiyle hâlâ karşılaşabiliriz.

KAYNAKLAR

Atanasov, Petăr, *Bălgaro-ruski literaturni vrăzki prez XVII i XVIII v.*, Sofiia 1986.

Azbelev, Sergei Nikolaevich, “K datirovke russkoi Povesti o vziatii Tsar’grada turkami”, *Trudy Otdela Drevnerusskoi Literatury*, 1961, sy. 17, s. 334-337.

De Dobbeleer, Michel, “Het epos van 1453? Nestor-Iskinders Middeleeuws-Russische Verhaal over Constantinopel via Literatuurwetenschappelijke (om)Wegen”, doktora tezi, Gent 2011.

Hanka, Walter K., “One Source, Two Renditions: The Tale of Constantinople and Its Fall in 1453”, *Byzantinoslavica*, 2004, c. 62, sy. 1, s. 239-250.

Nestor-Iskander [Nestor-Iskinder], *Povest’ o Tsar’grade (ego osnovanii i vziatii Turkami v 1453 godu) XV veka: po rukopisi Troitse-Sergievoi lavry nach. XVI veka, No 773*, Sankt Peterburg 1886.

Tvorogov, Oleg Viktorovich, “Nestor Iskander”, *Slovar’ knizhnikov i Knizhnosti Drevnej Rusi: vyp. 2: Vtoraia Polovina XIV – XVI v.*, *Chast’ 2*, ed. D. S. Likhachev, Leningrad 1989, s. 124-125.

Tvorogov, O. V., “Povesti o Vziatii Konstantinopolia Turkami v 1453 g.”, *Slovar’ Knizhnikov i Knizhnosti Drevnej Rusi: vyp. 2: Vtoraia Polovina XIV – XVI v.*, *chast’ 2*, s. 195-197.

Unbegaun, B., “Les Relations Vieux-Russes de la Prise de Constantinople”, *Revue des Études Slaves*, 1929, sy. 9, s. 13-38.